

“Bizim Olan” ve “Batı Tekniği”

Yeni Ufuklar dergisindeki “Bizim Olan” başlıklı yazısında dostum Samim Kocagöz, Avrupa’nın belli başlı kentlerinde dolaştırılan Türk resim sergisi konusunu ele alıyor ve batılı eleştirmenlerin oy birliği ile “Modern Türk resim sanatında Türklere özgü çok az özellik var.” dediklerini söyliyerek üzüntüsünü açığa vuruyor. Eski bir üzüntümüzdür, bu bizim; batılı olmak isteyen, batıya özenen sanatçılarımızın yapıtlarını gördükçe batılıların, “İyi, hoş ama sizden bir şey yok bu yapıtta” demeleri kırıyor bizi; onlara öykünmüşüz, onlarınkine benzer yapıtlar vermişiz, beğenseler ya... Ama bunun tersine de kimse razı olmuyor, batıya özenmeden yapılmış bir sanat, batılıların hoşuna giderse, bizim geri kalmışlığımızı, ilkelliğimizi beğeniyorlar diye gıcık oluyoruz bu sefer. Sözcüleri, tiyatromuzu bir yana bırakıp Karagöz’ümüzü önemsediler mi, resmimize boş verip minyatürümüzü ele aldılar mı, romanımıza, hikâyemize aldırmayıp masallarımızı incelemeye başladılar mı, bizim tiyatroya, resme, romana, hikâyeye geçmemizi istemiyorlar, hep Karagöz’de kalalım, minyatürde, masalda kalalım diliyorlar diye kızıyoruz. Devrim yaptık, çıktık doğululuktan diyoruz. Pierre Loti’yi benimsemeyişimizin nedeni bu değil midir?

İşte Tanzimat’tan beri, nerdeyse içinden çıkılamayacak durumda süregelen sorunumuzdur bu bizim: Kendimiz kalarak Batılı olmayı nasıl başarmalı? Nitekim Samim Kocagöz de o yazısında, “Batı uygarlığını bilmek, anlamak başka, hayran olmak başkadır. Bizim başımıza yıllardan beri ne gelmişse hep batı hayranlığından gelmiştir. Öykünmenin de bir derecesi vardır, bir sınırı vardır.” derken sadece bu sorunu yeni baştan ele almakla kalmıyor, bir yan tutuyor, “Kurtulalım körü körüne bir batı hayranlığından” demeye getiriyor.

Ancak böyle düşünmekte de körü körüne bir batı hayranlığı var gibi geliyor bana. Öyle ya, bizim, biz kalarak Batılı olmamızı söyleyenler de onlar, kendimiz bulmamışız bu kuramı. İstediklerini yapabilirsek –ama nasıl?–“Aferin, oldu” diyecekler, biz de böylece kendimiz kalarak Batılaştığımızı düşünüp kıvranağız, rahat edeceğiz, kavgaya da bitecek.

Bana öylesine kolay bir iş gibi görünmüyor bu Samim Kocagöz, “Biz, Batı tekniği ile bizim olanı galiba daha resimde bir araya getiremedik”

derken öteki sanatlarımızda bu reçeteyi başarı ile uyguladığımızı anlatmak istiyor; istiyor değil, roman, hikâye için açıkça söylüyor bunu; “Şimdi batı hayranlarının bir savı var: Roman ve hikâyelerimiz eğer batı dillerine çevriliyorsa bu, sırf ilkel yaşantımızı merak ettiklerindendir. Bu savda olanlar farkına varmıyorlar ki, edebiyatçılarımız, ilkel yaşantımızı iyi yansıtmazlar, ilkel yaşantımızın–iktisatçılar yüzünden geri kalmışlığımızın–öyküsünü ortaya koyarken geçmişteki uygarlığımızın verdiği insancıl değerlerimizi değerlendiremezler, başarı kazanamazlar.”

Bundan da anlaşılıyor ki, edebiyatçılarımız–Samim Kocagöz’ün demek istediği romancılarımız, hikâyecilerimiz–Batı tekniği ile bizden olanı başarılı bir biçimde birleştirmişler ve böylece Batı’ya benimsetmişler kendilerini... Şimdi sıra öteki sanatlarımızdadır.

Doğrusu ben böyle düşünmüyorum. Batı dillerine çevrilmemiz yetmemeli bunca kesin bir kaniya varmak için. Neden dersiniz, Batı, bütün doğu yapıtlarını tanımak çabası içinde olmuştur, gene de öyledir, bana benzeyenler ya da hem bana benzeyip hem kendi kalanlar hangileridir diye bir ayrıma gitmemiştir hiçbir zaman. Dahası, Batı, başka edebiyatların, sanatların Batılılaşmasını da pek anlamaz, onun için açık seçik bir anlamı yoktur bu eylemin. Batı uygarlığı, yabancı uygarlıklara açıldıkça, yabancı uygarlıkları us yolu ile içerdikçe evrensel özelliğini pekiştirmiştir. Bu bakımdan biz, doğulu kalarak da ilgisini çekebiliriz onun. Bunun için resme, tiyatroya, romana, hikâyeye geçmemiz bile gerekmez. Burada önemli olan “Batının ilgisini gereksinme” olgusudur. Samim Kocagöz’ün sözünü ettiği “geri kalmışlığın aşağılık duygusu”nu gerçekten burada aramalı. Biz, ister kendimiz kalalım diye çırpınanlar, ister düpedüz Batı’ya öykünenler, Batı’nın beğeni ölçüsüne, Batı’nın yargısına kuşkusuzca bırakmışız kendimizi. Batı dillerine çevrilmeyi, başarının ölçüsü sayıyoruz, hele oralarda övülmek sevinçten hoplatıyor bizi. Ancak burada bir eksikimiz göze çarpıyor, önemli bir eksikimiz: Batı’nın beğenisi ile çatışmıyoruz, başka bir deyişle Batılı beğenisi üzerinde etkin olamıyoruz, olmak da istemiyoruz, sonuna değin gidemiyoruz Batılılıkta, bir yerde duruveriyoruz.

Sözgelimi İslamlığı Batılılar derinlemesine incelemişler, us, bilim yolu ile incelemişler, giderek övmüşlerdir de. Daha birkaç ay önce bir gazete-

mizde Voltaire'in bir yazı dizisi basıldı; orada Voltaire, İslamı Hristiyanlıktan üstün buluyor diye, baktım, sevinen sevinene. Oysa sevinmekle yetinmemiz gerekirdi; bir Hristiyan düşünür olan Voltaire'in İslam dini üstüne görüşlerini beğenenler, bir İslâm ülkesinde onun gibi davranılıp davranılamıyacağını, bir İslam düşünürünün Hristiyanlığı müslümanlıktan üstün bulduğunu söyleyip söyleyemeyeceğini de ölçmeliydiler. İşte edebiyatçılarımızın durumu da, dincilerimizin durumuna benziyor. Bizim tuttuğumuz yolun doğru yol olduğundan hiç kuşkuymuz yok, arada bir Batı'dan da "Aferin!" diye bir ses gelirse, bunu bir kanıt olarak gösteriveriyoruz. Diyeceğim, düpedüz batıya öykünenlerin de, kendimiz kalarak Batılı olmak isteyenlerin de ölçüsü birdir: Batı hayranlığı. Kendimizi Batı'nın içindeki kavgada bulmadıkça, ona dışardan baktıkça, ister körü körüne, ister ölçülü hayran olalım, sorunumuzu çözemeyiz. Hele, biz gerçeklerimizi anlattıkça Batı bizi beğenir diye düşünmek büsbütün yanlıştır; çünkü bize gerçeklerimizi, hiç değilse gerçeklerimiz üzerinde durmayı öğreten odur.

Batı tekniği ile bizim olanı birleştirmek... Bu kuramı ilk ortaya atan Durkheim'ci Ziya Gökalp'tır. Bunun, sözgelişi, müzik sanatımıza uygulanması şu sonucu doğuracaktı: Müzikçilerimiz ulusal olan ezgileri, türküler alacaklar, ya da onlara öykünecekler, öte yandan da bunları ortak uygarlığın, Batı uygarlığının tekniği ile dile getireceklerdi. Batı'da da böyle olmuştu bu iş, biz de o yolu tutmalı idik.

Bu kuram epey işlemiş, sanatçılarımızı etkilemiş, uyarınca yapıtlar verilmesine yol açmıştır. Ancak konunun çapraşık yanları da yok değildi; ulusal özün saptanması tartışmalara yol açacak nitelikteydi. Ulusal olanı evrensel olandan ayırmak güçlüğü, kiminin ulusal dediğine, bir başkasının yabancı diye bakmasını sonuçlandırıyordu. Tekniğin uygarlığa ilişkin olmasından geliyordu bu. Alışlagelen tekniğin dışına çıkıldığını gören birtakım tutucular, ulusal olması gerekenin ortadan bütün bütün kalktığını söylemeye değin vardırıyorlardı işi, özle teknik birbirine karışıyordu.

Özle tekniğin birbirine karıştırılmasını olağan görmek gerekir oysa. Bunlar bir sanat yapıtında hiç de birbirlerinden kesin olarak ayrılmış

durumda değillerdir. Öz kendi tekniğini getirdiği gibi, teknik de kendi özünü getiriyordu.

Halk oyunları festivaline katılan yabancı kümelerden birinin sanatçısı, bir Azerbaycanlı, önce segâh makamından bir taksim yapmış, arkasından da bir opera aryası okumuş diye duydum. Segâh taksim büyük alkış toplamış... Ulusal öz kuramının bir gereği de, segâh taksimi benimsemeyi sonuçlayacaktır. Böyle düşünenler var. Öyle ise opera aryası ile segâh taksim yan yana yaşayıp gideceklerdir; biri özümüz, öteki uygarlığımız olarak.

Konuya bir çözüm yolu bulmak değil amacım; gerçekte bu gibi sorunlarda kestirip atmak hiçbir çözüm yolu getirmez; yaşam, düşüncelemimizi öğütecek, seçecek ve uygulama alanında çalışanları, yaratıcıları, sezgi, yoklama, deneme yollarından geçirerek tutarlı biçimlere götürecektir. Bakın, Samim Kocagöz de savına bir ayrıca göstermek gereğini duymuş. “Batıya hayranlık gibi hemen halk sanatlarına da hayran olmak bizi yanlış yola götürür...” diyor. Hani bizim olan, hani ulusal öz? Demek Batı tekniği ile bizden olanı birleştirmek Kocagöz için de kolay değil.

Konuya çok başka bir açıdan bakıldığını da gördüm. Yunanlı yazar Fotiadis, *Yeni Ufuklar* dergisinde basılan bir denemesinde, “Sanatta kişilik uslûbu, milliyet biçimi, insanlık da özü temsil eder” diyor. Ziya Gökalp’ın kuramının tam tersi olan bir kuramla karşı karşıyayız; artık burada öz’ü insanlık, biçimi ulusallık saptıyor. Bu açı, bizim müziğimize uygulandığında, konuya aydınlık getirir gibidir. Şöyle ki, bizim, Ziya Gökalp’a uyararak, yerli ezgilerimizi ulusal öz saymamız, gerçekte Batılı bir görüştür. O güne değin ulusal ezgilerimiz hor görülmüş ya da en azından önemsenmemiştir. Oysa ulusal ezgilere–ve genelleştirsek–folklorumuza önem vermek eğilimi, salt ulusallaşma ile açıklanamaz; gerçekte bu, ulusal olanda evrenseli bulma, *human* olanı bulma ve bu yoldan da toplumumuzu ortak uygarlık içindeki yerine oturtmak çabasıdır. İmdi bu konu yurdumuzda iki karşıt uçtan ele alınmıştır; bunlardan biri Batıcı, uygarlıkçı görüştür, öteki ise kapalı, dünyaya açılmak istemeyen, kendimizin olan salt kendimizin sayan ve kendimizin olanla yetinmek isteyenlerin görüşüdür. Batıcılarla, Doğucuların, uygarlıkçılarla ümmet-

çilerin “ulusal olan nedir?” sorusunda çatışmaları da işte bundan doğuyor. Öze bir uç başka gözle, öteki uç başka gözle bakıyor. Bundan ötürü de “Bizim olan”ı bulmak, bizim olanla Batı tekniğini birleştirmekten daha güç bir iş gibi ortaya çıkıyor.

Yazımı bitirirken şunu da söyleyeyim; bizim geri kalmışlığımız iktisatçılarımız yüzünden değildir.

Dönem, Ekim 1964

Kafalar ve Odalar

Geçende, bir dergiden, “Şiir nedir?” diye sormuşlardı, sonra ben de sordum kendime, açık seçik bir karşılık bulamadım; daha doğrusu, kafamın içinde türlü türlü karşılıklar belirdi. O zaman, ünlü Amerikan romancısı William Faulkner’in buna benzer sorulardan hoşlanmadığını düşündüm, hak verdim. “Değişir kanılarım,” demişti Faulkner. Belki konuşmacılar, dergileri, gazeteleri için kesin bir tanım bekliyorlar, konu da böyle bir kesinliğe elverişli değildir de ondan doğuyor güçlük. Çok yıl önce, Prof. Ali Nihat Tarlan’a, “Şiir nedir?” diye sormuşlardı da, “Şiir, ufuklarda sallanan nazenin bir balondur,” demişti üstat. Böylesine işe yarar, kullanılır bir yanıttır beklenen. Müziğin “ruh besini” olduğunu, kim bilmez!

Yaşam boyu orta malı görüşlerle konuşup eden kimselerin durumunu anlayışla karşılamak gerekir. Bunca sorun, bunca olay içinde kolay mıdır kişisel görüşler yaratmak, başkasına benzememek, özgün olmak? Dahası, kişisel görüşlerimiz olarak bildiğimiz düşüncelerin hiçbirisi bizim değildir. Aydınların ya da basit insanların söylediklerini, şöyle bir can kulağı ile dinleyin, o sözlerin ardında, kimi zaman açık seçik, kimi zaman da bulanık olarak, başkalarının kanılarını bulursunuz. O başkaları için de durum yine budur. Basit insanlarda elbette öyle olur, demeyin; onlar, adlarını bile duymadıkları filozofların düşüncelerini özümsemişlerdir bilmeden, çünkü o düşünceler yağ lekesi gibi bütün beyinleri sarmıştır zaman içinde. Aydın diye tanınmış olanlar ise, çoğunlukla ad vermekten kaçınırlar, kendi görüşleri olarak ileri sürerler kanılarını, çünkü kişilik arındadırlar. Oysa inançla bağlandığımız düşüncelerimizi nasıl edindi-